

“ЄВРОІСЛАМ” – РІДДА ЧИ ВИМОГА ЧАСУ?

Нині іслам сповідує населення багатьох країн Близького та Середнього Сходу, Азії, Африки, Європи. За даними Всесвітньої ісламської ліги, у різних країнах світу (близько 120 країн) станом на 2004 рік нараховувалося 1,2 млрд. послідовників ісламу. У 35 країнах мусульмани складають нині 95-99 відсотків населення, у 17 країнах іслам – державна релігія, у 25 державах мусульмани є впливовою меншістю. Мусульманські громади знаходяться переважно у країнах Азії та Північної Африки. Але присутні вони також у Європі, США та Японії. За статистичними даними Європейського центру моніторингу та ксенофобії (EUMC), іслам – єдина світова релігія, кількість прихильників якої зросла за останні сто років з 13 до 19,5 відсотків. [Див.: <http://www.eumc.eu.int/eumc>]

Іслам дуже динамічна і активна релігія, а тому є закономірним, що його поширення в світі продовжується. Як впливова світова релігія, іслам тісно пов'язаний зі світовою політикою, економікою, етнічними процесами та є активним учасником міжконфесійного діалогу. Нині питання, що стосуються існування ісламу та мусульман в неісламському середовищі, стають дедалі актуальнішими. Мусульманська релігія займає визначне місце в релігійному просторі сучасної Європи. В більшості країн ЄС іслам є другою чи третьою релігією за кількістю сповідників: Франція (7,1%), Нідерланди (4,6%), Бельгія (4%), Німеччина (3,9-4,3%), Австрія (3,7%), Англія (3%), Данія (3%) Італія (1,2%), Голландія (1%). [Ісламська ідентичність в Україні / Богомолів О., Данилов С., Семиволос І., Яворська Г. – К.: AMES, 2005. – С. 11] За даними останніх досліджень, кількість мусульман в країнах ЄС нараховує десь 12-16 мільйонів, якщо брати до уваги громадян й іммігрантів. Для порівняння, в 1950 році ця цифра дорівнювала 800 тисячам. [Див.: *Новости*. – 30 листопада. 2005 // *IslamOnline*]

Зрозуміло, мусульманська релігія в європейському суспільстві явище відносно нове і деякою мірою навіть екзотичне. А тому процес реінтеграції ісламу в християнське середовище Європи певний час відбувався порівняно толерантно. Але у зв'язку з низкою подій, які відбувалися за участю чи з ініціативи мусульман протягом останніх двадцяти п'яти років (терористичні акти,

* Аспірантка Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України.

вбивства та замаху на державних керівників, захоплення заручників тощо), у Європі виникло нове джерело конфліктогенності. Ісламське віровчення почало нести для європейців негативні імпульси навіть на рівні підсвідомості. А це не могло не спричинити в Європі певне напруження в міжконфесійному середовищі. 38,3% європейців негативно ставляться до ісламського віровчення за показниками “Євробарометру” [Тульський М. Ислам в неісламском мире // http://www.ng.ru/sdeas/2001-09-29/7_islam.html]. Тому, поряд з загальновизнаним терміном іслам, з’явилася низка понять, які трактують це стало явище, як: “релігійний екстремізм”, “ісламізм”, фундаменталізм, “ісламофанізм”, “етнічний іслам”, тощо. На наш погляд, це – інша крайність. Нині необхідне нове бачення ісламу крізь призму європейських цінностей.

Характеризуючи стан наукової розробки піднятої нами проблеми, слід констатувати, що джерельна база з даного питання є дуже слабкою. Більшість матеріалів розмінені в Інтернеті та окремих статтях в журналах, в яких частково характеризуються явище “євроісламу”. Найбільш ґрунтовно “європейський іслам” розглядається у публіцистичному та богословському доробку Бассама Тібі, Таріка Рамадана, Рафаїла Хакімова. Саме ці публікації поглиблюють розуміння проблеми, дають пояснення того, які зміни необхідні для втілення в життя принципів європейського ісламу. Але зазначені автори висувають лише ідеї, здійснення яких викликає значні труднощі. Більш поміркованими є погляди Равіля Гайнутдіна, Олівера Роя, Ханса Фекінга, Данієля Лернера, Жака Ваарденбурга, які в своїх працях розглядають шляхи модернізації ісламу та намагаються залучити європейський іслам до соціально-політичних рухів в країнах ЄС. Проте такі богослови й науковці, як Мехмет Сейхун та Крістіан Троль, не схвалюють реформаторських пошуків в ісламському віровченні й практиці, наголошують на їх незмінних засадах. Деякі із найбільш ортодоксальних авторів (Семюель Хагінгтон, Френіс Фукуяма) пишуть про певну несумісність основ ісламу з демократичними принципами Заходу, а тому поняття “євроіслам”, на їх думку не має майбутнього.

Таким чином, можна констатувати, що досі немає жодної спеціальної праці монографічного характеру із запропонованої проблеми. Причинами цього є, на наш погляд, як небажання з боку європейців інтегрувати мусульман в європейське суспільство, так і

переслідування мусульман-реформаторів. Загалом науковий доробок закордонних вчених з проблеми “євроісламу” можна кваліфікувати як початковий етап для глибшої і докладнішої розробки цієї актуальної проблеми сьогодення.

Постає питання, як на сьогодні, живучи в Європі, залишитись справжнім мусульманином? Відповісти на нього не просто. Останнім часом не припиняються дискусії про порівняльну цінність модерну і автентичності (асала), яку розуміють як вірність самому собі. Прихильники останньої вважають, що всупереч стрімким кардинальним змінам, необхідно зберегти свою самобутність. Вони вважають, що зміни руйнують одвічну систему культурних цінностей. Зовнішній світ може змінюватись, але справжня, безсмертна душа повинна бути збережена – душа, яка знаходить своє вираження в мові, культурі, політиці, історії – одним словом в ісламі.

Іслам, з одного боку, - це зведення догматів і правил, які не змінювались століттями. З іншого ж – це віровчення знаходиться в сучасних умовах, які пропонують новітні ідеї, відповідають останнім науковим теоріям, інтелектуально більш спроможним в очах сучасної людини. Ці два явища часто є несумісними, якщо під ісламом розуміти не лише релігію, а й повсякденний спосіб життя мільйонів правовірних. Як зазначає марокканський мислитель Абду Філалі-Ансарі, “Більшість мусульман живе подвійним життям: зберігає вірність уммі, але буквально не дотримується всіх принципів ісламу. Таким чином, релігія і повсякденність вступають у різке протиріччя один з одним”. [Hopwood D. The Culture of Modernity in Islam and the Middle East. Islam and Modernity: Muslim Intellectuals Respond, ed. Cooper, John, Ronald Nettle and Mohammed Mahmoud. – London – New York, 2000. – P.31] Мусульмани міркують над цим гострим питанням вже півтора століття, але шляхів вирішення його існує низка. Одні вважають цю проблему взагалі невіршальною і змирилися з безрелігійним світом, інші ж запропонували три шляхи його розв’язання: відродження (таджід), реформізму (салафія) та фундаменталізму. Іноді ще ці шляхи називають традиціоналістським, модерністським та фундаменталістським напрямками. [Бекиров С. Куда идет ислам? Религия Аллаха на пути обновления // www.religare.ru/article27766.html]

В даній статті ми розглядаємо реформаторські пошуки науковців-ісламознавців та шукаємо оптимальну модель

“європейського ісламу”. Тим більше, що за останніми даними Центру ісламських досліджень з’ясовано, що прихильники консерватизму становлять близько 80% населення ісламських співтовариств Близького Сходу. Решта 20% складаються в основному з реформаторів. Радикали можуть розраховувати на підтримку не більш як 1% мусульман. [Хабаш М. Міфи та реалії ісламського фанатизму // День. – 2005. – 27 грудня] Це свідчить про наявність серед науковців реформаторських пошуків, згідно яких індивідуальна думка допустима, і що суспільство має право на вибір з огляду на сучасні потреби, незалежно від думки, яку раніше висловили релігійні вчені. Положення реформаторів дуже складне. Часто їх сприймають взагалі як ренегатів, як тих, хто зазіхає на непорушність традицій. А уявити собі ісламську ідеологію немодерністського зорієнтування нині неможливо, модернізація мусульманського суспільства стає необхідністю часу, але цей процес буде тривалим. [Див.: Мухаметшин Р. В поисках религиозной идентичности // www.archipelag.ru]

Сучасна ситуація в країнах ЄС наптовхує науковців на прогнозування різних полярних варіантів майбутньої Європи. Згідно прогнозів ООН в наступні десять років до одного мільярда іммігрантів оселиться в Європі. Річ в тому, що асиміляційна криза, яка існує нині в європейському співтоваристві, викликала інтровертністю мусульманської умми та політикою європейського уряду, який на початку 1950-х років під час робітничої міграції ініціював відкриття ісламських центрів “аби припинити свавілля мусульман-іммігрантів, які охопили Європу”. [Див.: Панисламизм: Иллюзия или неизбежность? Журналисты и мусульманские общественные деятели обсуждают перспективы ислама в современном мире // <http://religion.ng.ru>] Демократична теорія не виправдала себе, іммігранти не відмовились від свої традицій та релігійних основ. Мусульмани, яких протягом довгого часу сприймали як тимчасову робочу силу, стали громадянами з європейськими паспортами. Не одне покоління європейських мусульман є активною частиною населення, тому відстоює свої права у різних сферах суспільного життя. Нові громадяни Європи намагаються зберегти свою релігійну і етнічну самобутність, а не розчинитись в іншій культурі. Саме через це постає необхідність такої моделі, яка б сприяла розвитку ісламського віровчення в умовах європейського суспільства.

Про появу європейського ісламу мріють не лише західні ліберали, політики, пересічні громадяни, а й відомі мусульманські науковці. Вони намагаються накладати на іслам європейську соціально-культурну кальку. Одним з таких є професор політології Геттінського університету Бассама Тібі, який в 1990 році означив поняття “євроіслам” чи “європейський іслам” – як нове явище європейського суспільного життя. “Це поняття символізує світський іслам, який може вживатись поряд з демократичним державним устроєм і укладом життя сучасних країн Заходу”. [История современного Евроислама // [http: www.muslimuzbekistan.com/rus/rusnews/2004/01/analit29012004.html](http://www.muslimuzbekistan.com/rus/rusnews/2004/01/analit29012004.html) – С.1.]

На нашу думку, саме така модель ісламу буде найкраще адаптуватися в європейському середовищі сприяти задоволенню духовних потреб мусульман та не іти всупереч демократичним засадам європейського суспільства. Тібі міркує над тим, як європейських мусульман примирити з політичним і релігійним плюралізмом, здолати розрив між релігійними інституціями і державою та виховати повагу до прав людини. Саме це падає можливість мусульманам вписатись в європейське суспільство. Ми вважаємо, що розробка моделі – це лише частина роботи з інтеграції мусульман в європейське суспільство. На практиці подібна модель існує лише в Туреччині. Всі інші уряди мусульманських країн заперечують засади секуляризму. Зовнішня агресія більшості європейських мусульман, які є вихідцями з арабських країн, пояснюється різким переходом від сумісної мусульманської суспільно-політичної і релігійної діяльності до світського законодавства.

Мусульманські общини в Західній Європі, наголошує професор Басама Тібі, дуже часто формуються не за релігійним, а етнічним принципом. Іслам завжди вирізнявся релігійним та культурним різноманіттям. Мечеть для мусульманина – це молитовний дім. Вона ніколи не була тим інститутом, яким є християнська церква з її традиційним вченням. Ми не можемо наголошувати, що існує щось під назвою “німецький іслам”. Це означало б, що треба збудувати мусульманську церкву, яка б об’єднувала всіх: сунітів, шиїтів, алевритів, турок, арабів та боснійських мусульман а це просто неможливо. [Див.: Варкентин О. „Евроислам” – есть он или нет? // [http:// www. немецкая волна.](http://www.немецкая волна.) – С.2.] Дане спостереження дає розуміння того, що на території ЄС, де активно формуються мусульманські об’єднання, які сповідують

етнічний іслам, необхідна модель, яка б спрацьовувала не на етнічному рівні, а на релігійному, і сприяла б зустрічі ісламу із Заходом.

Компактне проживання на одній території послідовників різних гілок ісламу (наприклад, арабів і турок, сунітів і шіїтів) призвело до виникнення такого феномену, як “євроіслам”. Священик Ханс Фекінг наголошує, що уже поряд з існуючими течіями право на життя має і “європейський іслам”. Його прихильники – в основному молоді люди, які народилися в Європі, частково втратили коріння власної національної культури, але намагаються зберегти “загальноісламську ідентичність”. [Шумилин А. Арабы поворачиваются лицом к Европе // http://www.delfrus.ccc.eu.int/em/32/eu28_07.htm. – С.1] Відтак ми бачимо, що потреба в європейському ісламі стала необхідністю, вимогою часу та життя в країнах ЄС.

На наш погляд, остаточною модель “євроісламу” в країнах ЄС повинна формуватись в такий спосіб, щоб вона враховувала європейське законодавство та особливості віри мусульман. Одні будуть пропонувати відхід від ісламу, інші – часткову модернізацію ісламських засад, але шлях до такого суспільства буде нелегкий і багато жертвовий. У зв’язку з цим постає питання, а чи потрібні такі радикальні зміни? Як зазначає директор Центру з вивчення Турції Фарук Сен, сучасний європейський іслам різноманітний. В Німеччині, де його основними представниками є турки, іслам більш ліберальний, ніж у Франції де він представлений вихідцями з Марокко, Алжиру, Тунісу. [Цит. за: Асикгоз В. В чьм специфика „европейского” ислама? // <http://www.dw-world.de/dw/article/0,1564,1384611,00.html>. – С.3] Всі ці особливості необхідно брати до уваги, бо ж, знаючи носіїв, можна проектувати політику європейських держав, враховуючи особливості іммігрантського складу. Фарук Сен, вважає, що “євроіслам” який вже існує, чи утвориться в майбутньому, буде мати такі основні риси: відмова від законів шаріату, вірність конституції країни проживання, визнання прав людини, демократичних норм. Думка Фарука Сена слушна, але ж права людини закріплені і в ісламському світі, а демократичні засади Європи співзвучні з ісламом більшістю своїх демократичних норм. Інша справа, що мусульмани Європи намагаються нав’язати свої догми, які не відповідають світському законодавству. Європейським мусульманам необхідно звернутись до ісламських норм, які використовувались в часи Пророка та його сподвижників

(іжтіхад, ібадат тощо), а не сприймати нові моделі як рідду (віровідступництво). Саме це сприятиме нормалізації ситуації в країнах ЄС.

Підтримує і розповсюджує ідею “євроісламу” ідеолог і духовний лідер європейських мусульман Тарік Рамадан. На його думку, євроіслам (al-islam ai-urubi) – це шаріат, який адаптований до Європи: віра залишається міцною, хоча й насичується елементами західної культури. [Shammai F. Between Tariq Ramadan and Dr. Taha Jabir al-Alwani, Founder of the Doctrin of “Muslim Minority Jurisprudence” // <http://www.e-prism.org>] Богослов наголошує на необхідності появи незалежного західного ісламу, який буде базуватися не на східній, а на західній традиції. Пропонується також по-новому подивитись на релігійні джерела, переосмислити принципи релігії. Саме це, за задумом Рамадана, допоможе мусульманам інтегруватися в західне суспільство. Європейським мусульманам необхідна не різка відмова від шаріатських норм, а їх адаптація, реформування є в такий спосіб, щоб уникнути суперечок та зберегти власну ідентичність. “Арабська культура – це не культура Ісламу!” – наголошує Рамадан. Не бійтесь перестати бути арабами, бійтесь перестати бути мусульманами! “Я єропесць, але я – мусульманин”, – наголошує він. [Див.: История современного Евроислама // <http://www.muslimzbekistan.com/rus/rusnews/2004/01/analit29012004.html>. – С.3]

Мусульманська умма всіма шляхами намагається не допустити тотальної “європеїзації” ісламу, а тим самим загострює відносини з Заходом. Але річ в тому, що процес “європеїзації” уже триває і зупинити його неможливо, його необхідно сприймати належним чином. “Ми повинні приймати його і додавати до нашого спадку, зміни – це частина ісламської традиції. Багато європейських цінностей можуть стати на службі Ісламу. Не все в Європейській культурі проти Ісламських принципів”, – повчають мусульманські богослови. [Див. : История современного Евроислама // <http://www.muslimzbekistan.com/rus/rusnews/2004/01/analit29012004.html>. – С.3] Натомість, Європа в ісламі також для себе віднайде позитивні елементи, адже колись вона перейняла більшість ісламського досвіду та користується ним і нині.

Рамадан пропонує нове бачення і розуміння універсальних ісламських цінностей, які знаходить в Корані, у Сунні, ісламській культурі. Він вважає, що процес відновлення в такий спосіб

зрештою надасть мусульманам нове бачення основних текстів Корану, хадісів. “Ми живемо в новому контексті, тому обов’язково треба передивитись наші джерела. Необхідно шукати нові думки й інтерпретації так, щоб не жертвувати повагою до Корану і пророцьких традицій,” – наголошує Рамадан. [Цит. за: Rosemary B. A brige across fear: an interview wich Tariq Ramadan.– P.2] Ідеї Т.Рамадана нині презентують ісламську модель в майбутньому, ісламське віровчення, яке в умовах сучасного світу не здатне повноцінно виконувати своє призначення. Певна модернізація, допоможуть цій релігії підняти свій статус та досягти розквіту в новому світлі. Мусульмани на Заході не повинні зводити іслам лише до його ритуалів, а мають зрозуміти інші виміри цієї релігії, включаючи духовність, інтелектуальний динамізм. Ті, хто вважає, що еволюція ісламу неможлива, недооцінюють його динамічність. Майбутнє цієї релігії визначають живі носії віри, а не застигли її тексти. Тому через активні пошуки мусульманських та європейських вчених поряд з загальноновизнаним терміном іслам, з’являється “євроіслам”.

Мусульмани Європи перш за все повинні визначитись відносно власних дій: “світ швидко змінюється і поки Схід розмірковує над своїм призначенням, звинувачуючи Європу і Америку, Захід розвивається далі. Захід надто національний, індивідуалізований – так вважають на Сході”. [Цит. за: Мухаметшин Р. В поисках религиозной идентичности // www.archipelag.ru] Але за це не можна докоряти, це ж об’єктивна ситуація, такі умови часу. Конкуренція вимагає вихованої, розвинутої особистості. Масовістю і колективізмом.

нині не досягнеш успіхів. Справа, звісно, не в тому, щоб відвернутися від Сходу і повернутися обличчям до Європи, а в тому, щоб віднайти шлях, який наблизить ці два форпости. Директор інституту татарської історії Рафаїль Хакімов, радник президента Татарстану, наголошує: “Ми повинні бути сучасними, технологічними, а це означає, що ми повинні бути відкритими до того, що відбувається в світі, а не консервуватися. Європейський іслам орієнтується на те, щоб сприймати знання, які існують в світі. Це – ліберальний іслам, людство – умма – суспільство живуть за певними нормами, які визнані всіма країнами, стали міжнародним правом, не враховувати шариат це не може”. [Цит. за: Рагозин Л. Ислам России выбирает собственный путь // news.bbc.co.uk/1/hi/Russian/in_depth/2005/islam_russia/newsid/4311000]

Концепція мусульманських реформ, яку пропонує Р.Хакімов, виглядає так. По-перше, він пропонує відмовитись від різних богословсько-правових шкіл – мазхабів. “Звернення до Корану і Сунни фактично заперечує будь-який мазхаб. За пристрасним захистом мазхабів, принципу такліду, а також іджми, стоїть проста думка – кожний мусульманин, не розмірковуючи, повинен наслідувати вчителя... Наслідування мазхабу означає ...не що інше, як накладання рамок на Коран”. [Цит. за: Мухаметшин Р. В пошуках релігійної ідентичності // www.archipelag.ru] Мазхаби склались протягом певного часу і в певному місці, а тому несуть на собі відгомін національно-історичної обмеженості. По-друге, науковець пропонує звернутися до іджтіаду перших п’яти століть ісламу. Іджтіад, за словами Хакімова, був тим, що робив іслам найліберальнішою релігією. Він дозволяє враховувати еволюцію суспільства, пропонуючи сучасне трактування ісламських норм, виходячи з Корану. Але у XIII столітті в суннітському ісламі іджтіад було заборонено. Посилатися дозволялось винятково на авторитет ранньоісламських імамів і в жодному випадку заборонялося робити власні висновки. Саме це й привело іслам, на думку Хакімова, до “застиглого” стану. [Цит. за: Емельянов В. Круглий стол «Європа – Росія Мусульманський мир» // Портал-Credo.Ru]

Зазначимо, що проблема іджтіаду є дуже гострою і актуалізувалася богословами не одне століття. Ісламський реформатор Джамаль ад-дін аль-Афгані, наголошує: “Іслам – це перш за все віра в трансцендентного Бога і в людський розум. Без іджтіаду не можна обійтись, і людським обов’язком є інтерпретація постулатів Корану й застосування їх у вирішенні проблем сучасності. Бог нічого не змінює в людстві, поки людство не змінить того, що у них в середині”. [Hopwood D. The Culture of Modernity in Islam and the Middle East. Islam and Modernity: Muslim Intellectuals Respond, ed. Cooper, John, Ronald Nettler and Mohammed Mahmoud. – London – New York, 2000. – P.36] Він зазначає важливість іджтіаду та наголошує на необхідності ісламських реформ. Сподвижники Пророка (Абу Бакр, Асхаб, Умар, Усман, Алі та інші) вважали, що кожний вчений може самостійно вивчати Коран та мати свої власні думки – Іджтіад. Юса аль-Кардаві закликає до іджтіаду, але водночас пише: “Не можна допустити, щоб кожний бажаючий мав доступ до іджтіаду, бо це приведе до смуту”. Він також наголошує: “Іджтіаду немає місця, коли

питання торкаються категоричних тверджень (піст, заборона на вживання алкоголю та свинини, лихварство, поділ спадку між дітьми). Вони є догматами, а тому незмінні”. [Цит. за: Карадави Ю.: «Наша вера – это мир» // islamUA.net] Рекомендації відомого богослова є дуже цінними, але більшість мусульманської умми наголошує все ж на коранічних засадах в ісламі.

На початку ХХ століття науковці замислюються над тим, як подолати прірву між ісламом і сучасністю. Вони розуміють, що мусульманам необхідні зміни. Мухаммад Абдо – богослов і суспільний діяч, один з представників реформаторського руху – зазначає: “Мусульманська релігія має потребу в змінах, які будуть зрозумілі, виходячи з справжніх, чистих основ віри. Гордість за велике минуле повинна перерости в будівництво свого сучасного і майбутнього”. Іслам повинен залишатися моральною основою сучасного прогресивного суспільства, а ісламське суспільство – будувати своє життя за велінням Бога, керуючись при цьому своїм розумом, приймаючи те, що відповідає сучасності. Мусульмани можуть використовувати наукові здобутки Європи, не відмовляючись від ісламу. “Модернізація ісламу повинна спричинити поступову перебудову суспільства, освіту суспільства, реформи в напрямку парламентської демократії”, вважає Мухаммад Абдо. [Мухаммад А. //www.krugosvet.ru/articles/95/1009590/100959a1.htm]

Як бачимо, моделей щодо реформації ісламу в різні часи різні ісламські богослови пропонували багато. Нині одним з завдань європейського суспільства є обрання оптимальної суспільної моделі, яка б, спираючись на досвід попередників та сучасні вимоги, сприяла євроінтеграції мусульман.

У Європі зіткнення християнської культури з ісламом стало поштовхом для розвитку відносин між владою і мусульманськими громадами навіть в тих країнах, де політична і релігійна сфери відокремлені. Процес секуляризації, набув широкого розповсюдження, а тому ускладнюється розуміння і визнання ісламу. Але за оновлений іслам тут виступають також і мусульмани-активісти. Так, муфтії Равіль Гайнутдін в своїй монографії “Іслам в сучасній Росії” зазначає, що в Росії сформувався новий тип мусульман, які не лише бажають зберегти свою релігійну ідентичність, але й прагнуть бути сучасно мислячими, адаптованими до умов ХХІ століття людьми. Іслам є універсальним і здатний відповідати сучасності. Священний Коран

дозволяє віруючому звертатись до цінності релігії, визначати лінію свого життя у відповідності вимогам часу. Автор, досліджуючи становлення шаріату підкреслює, що він розвивався з урахуванням національних, культурних та інших умов життя мусульман. Про це свідчить те, що поряд з Кораном та загальноновизнаними джерелами шаріату, є іджма (з араб. – консенсус), істіслах (з араб. – урахування інтересів), урф – (звична практика, місцеві традиції і норми), зарура – (необхідність). [Цит. за: Мухаммад А. // www.krugosvet.ru/articles/95/1009590/100959a1.htm]

Муфтії доводить, що суть шаріату в тому, щоб оцінювати ситуацію і діяти по-ісламськи, але враховувати місцеві традиції та свої інтереси. Сучасність вимагає оновлення всіх без винятку складових мусульманської релігії (тафсіру, шаріату, хадісів, тощо). Хоча муфтії не використовує поняття “євроіслам”, але він доводить, що іслам в тому вигляді, в якому він є нині переважно в арабському світі, не може існувати в подальшому. На наш погляд, необхідність реформ, які не просто будуть відповідати вимогам сучасності, а й враховувати місцеві традиції, постає не лише на території країн ЄС. В країнах пострадянського простору, де значний відсоток громадян є мусульмани, сповідується іслам, який дуже тісно переплітається з місцевими звичками та традиціями. Іноді його тут називають “етнічний іслам” (мусульмани Татарстану, Криму, тощо).

На наш погляд, поверхова інтеграція не повинна мати місце, тому що в результаті Європа отримає масові демонстрації, події на зразок французьких. Жити в європейському суспільстві за нормами шаріату неможливо. Мусульманам для легкої інтеграції в європейське суспільство необхідні реформи, які пропонує “євроіслам”, а життя за старими традиціями буде лише гальмувати становлення мусульманської умми в європейському суспільстві. Це яскраво показує інтровертність сучасної мусульманської умми в Європі, яка замість реформ, намагаються жити за власними законами. Це сприяє повільній інтеграції, життю в так званих “гетто”, переслідуванню жінок в хіджабах тощо. Ісламознавець Олівер Рой наголошує: “Мусульмани Європи просуваються в напрямку ліберального європейського ісламу, це бажання іде з середини. Ісламські общини інтегруються політично, соціально, економічно у європейське суспільство, при цьому зберігаючи свою мусульманську сутність. Тобто, мова йде про інтеграцію без будь-

якої асиміляції?”. [Цит. за: Орлик В. Європа мусульманська // Дзеркало тижня. – 2005. – 24-30 липня.]

З XIX століття мусульмани пропонували перехід до нового осмислення ісламу. Нерідко вони вказували, що більшість приписів ісламу взагалі не закріплені Кораном. В Корані зовсім не так вже й багато детально прописаних правил, оскільки це, в основному загальні етичні принципи. Те, як треба ці принципи застосовувати у повсякденному житті було встановлено мусульманськими правознавцями ще в перші століття існування ісламу. Ці настанови з часом перетворились у священні закони, які не підлягають обговоренню. Наслідком цього процесу зведення законів став Шаріат. Багато положень Шаріату не обґрунтовані в Корані. Шаріат – це “посткоранічний винахід”. Якщо ми будемо розглядати це питання у всіх його деталях, ми зрозуміємо, що багато вимог ісламських традиціоналістів, через які мусульмани вступають в конфлікт з сучасним світом, можна просто відкинути”. [Цит. За: Акьол М. Европейские мусульмане и писки души ислама // <http://www.religare.ru>. – С.3.]

Експерт з ісламу Даніель Лернер в своїй праці “Інтеграція традиційного суспільства” дав таку оцінку ісламу: “...незалежно від того, на Заході чи Сході, модернізація диктує підпорядкованість аргументам “раціонального і позитивного мислення”, проти якого, за одностайною думкою науковців, “іслам залишається абсолютно беззбройним”. Проте вже в минулому десятилітті фаза і модальність цього процесу суттєво змінилась. Якщо європеїзація спочатку втрутилась у верхівку близькосхідного суспільства, впливаючи переважно на пасивних послідовників нових віянь моди, то нині голос сучасності розповсюджується серед найширших прошарків населення. Зачепив він своїм бентежним “духом позитивізму” і суспільні інститути, і особистісні спрямування”. А це, на нашу думку свідчить про те, що ісламське віровчення вже стоїть на шляху модернізації. Професор-релігієзнавець Жак Ваарденбург вважає, що різниця між світським Заходом і релігійним ісламським Сходом, де суспільство, політика і релігія складають єдине ціле, не така вже й велика. За останні десятиліття, на його думку, ця різниця все більше стирається. “Нині тлумачення ісламу має скоріше соціальний чи соціально-ідеологічний характер. Іслам розглядається не лише з релігійної точки зору, скільки з соціологічної, соціальної, тобто як братерство. І на Заході у світських людей можна виявити потаємну релігійність.

Тому лінія розподілу між Заходом і Сходом в релігійних питаннях сьогодні набагато чіткіша, ніж сто років тому”. [Цит. за: Кодик А “Ближневосточные беседы”: становимся ли мы свидетелями столкновения культур? // <http://www.dw-world.de/dw/article/0,1564,1398269,00.html>. – С.1.] В наслідок цього, на нашу думку, можливі релігійні синтези, взаємовпливи культур і релігій, поява нових релігійних утворень.

Політично активна частина мусульман Європи бере участь в соціально-політичному житті та намагається підіймати питання євроінтеграції на державному рівні (Саджат Карім – член Європарламенту, Умар ар-Раві – член парламенту Австрії, Хамламі Мікшер – віце-прем’єр з питань ветеранів у Франції, Азуз Бегаг – заступник прем’єр-міністра Франції, в уряді керує питаннями рівності громадян та інші). “Активна суспільна діяльність, участь у політичному житті та активність у різних медіа-проектах – ось рецепт успіху мусульман Європи”, – наголошує заступник голови Європейської антирасистської групи Турфа Багагхаті. [Рецепт успеха для мусульман Європи // www.islamua.net. – С.1.] Ісламський лідер Метін Каплан наголошує: “Ми вбачаємо свою мету в тому, щоб спонукати мусульман, які мешкають в Європі цінувати і поважати конституцію, основу якої складають права людини. А це означає, що мусульмани, наскільки це можливо і не суперечить засадам ісламу, повинні в певній мірі пристосовуватись до того, що прийнято в Європі”. На наш погляд, пристосування це – лише зовнішній показник, а в країнах ЄС необхідна глибока модернізація на рівні реформ, а не пристосувань.

Експерт з ісламу, професор філософсько-богословського інституту імені Святого Георгія Крістіан Тролль що до “євроісламу” налаштований скептично. “Європейський характер – це не пайголовище – зауважує він. – Я впевнений, що умовою для мирного співіснування, незважаючи на різницю, є не просто повага до прав людини, а активна боротьба за їхнє збереження. Для ісламу, сумісного з Європою, важливо, щоб мусульманські громади, спірались на Коран, хадіси, активно виступали за збереження прав людини, за повагу до “інших”, за свободу віросповідання”. [Цит. за: Никлис П. Ислам с европейским лицом? // <http://www.dwworld.de/dw/article/0,1564,1398269,00.html>. – С.4.] Річ в тому, що світські європейські держави виступають за свободу віросповідання, але вони за законом 1905 року відрізняють світське і релігійне, чого мусульманські громадяни робити не хочуть. Саме тому й

з'являються такі гучні судові справи (“справа хіджабу” – у Франції, “справа Рупді” – в Англії). Тим самим мусульмани провокують європейські уряди застосовувати по відношенню до них жорсткі засоби, що призводить до загострення ситуації в Європі. Натомість, Франція, в межах боротьби з ісламським екстремізмом, ввела такий тотальний контроль за мусульманами, який порушує й утискає певні свободи громадян. Посилено відеоспостереження у суспільних місцях, Інтернет-кав'ярнях, відбувається прослуховування телефонів, відслідковування пасажирів з арабських країн, висилання підозрюваних в ісламській пропаганді. Натомість ми пропонуємо модернізувати ісламське віровчення, що зніме напруження в міжконфесійному середовищі й надасть мусульманам право сповідувати власну релігію, не порушуючи при цьому світське законодавство.

“При всій зовнішній респектабельності, чи має “свроіслам” право на життя? Сам термін несе в собі парадокс: Європа і Іслам – чи сумісні вони взагалі?” – наголошує сучасний американський філософ Семюель Хатінгтон. В своїй книзі “Зіткнення цивілізацій” він вважав, що Європа і Іслам – два антиподи, дві ворогуючі антагоністичні цивілізації, які несумісні”. [Семюел Ф. Гатінгтон Зіткнення цивілізацій та межа світу // http://xyz.org.ua/rssian/win/strategy/hunt_world.html Але життя нам надає іншу картину. Ми бачимо те, як представники ісламської віри намагаються активно співпрацювати з європейцями в економічних галузях та налагоджувати ісламо-християнський діалог. Виникнення терміну “свроіслам” вже демонструє шляхи пошуків існування ісламу на тлі європейської цивілізації.

Багато мусульман взагалі відкидають цей термін, вони вважають, що він суперечить “істинному ісламу”, хоча цей “істинний іслам” значна частина їх сприймає посвоєму. В ісламі існує низка напрямів і течій, тому Мехмет Сейхун закликає припинити дискусію про неіснуючий “свроіслам” і звернутись до універсальних цінностей ісламу. “Іслам дуже динамічна релігія, звісно сури Корану незмінні, але їх тлумачення і інтерпретація постійно розвиваються. Тому я вважаю, – зауважує М.Сейхун, – якщо ми почнемо вводити регіональні розрізнення, наприклад, “свроіслам”, то це обмежить його розвиток. Від цього поняття треба відмовитись, воно нічого не дає ні Ісламу ні європейцям”. [Цит. за: Варкентин О. „Евроислам” – есть он или нет? // “Немецкая Волна”. – С.2] На нашу думку, іслам досить самодостатня релігія,

яка сама згодом реформується під вимогами часу. Ми не згодні з позицією так званих “істинних ісламістів” бо ж, іслам – дуже гнучка і самодостатня світова релігія. Але визнаємо те, що більшість арабських країн все ж, не йде шляхом модернізації ісламу, а дотримується його сталих норм і нині. Тому необхідно не сподіватись на реформи, а робити їх.

Ми вважаємо, що нині “євроіслам” лише один з перших реформаційних проєктів, модель якого формується, а його становлення ще попереду. Тому, для покращення ситуації в сучасній Європі, необхідні більш рішучі дії щодо інтеграції сповідників ісламу як з боку європейців, так і мусульман. Проте нині, в громадській думці формується негативний образ мусульманського віровчення. При цьому іслам як релігія і культура відходять на другий план, а на передній виходить іслам як войовничо налаштована, навіть озброєна умма. Так в монографії “Кінець історії і остання людина” американський філософ Френсіс Фукуяма подає іслам як загрозу західній глобалізації, бо ж ця релігія представляє собою “послідовну й чітку ідеологію” та розповсюджує “заклик, звернений до серця кожної людини”. [Цит. за: Варкентин О. „Євроіслам” – есть он или нет? // “Немецкая Волна”. – С.3] Тракувати іслам в такий спосіб – це засвідчувати незнання його суті і природи.

Виходячи із сказаного вище, ми можемо зробити такі висновки. Реформаторські пошуки в мусульманському суспільстві отримали велике розповсюдження. “Європейці не можуть і не повинні змінювати світ ісламу, але іслам, як політична релігія, в діаспорі стосується їх розвитку. В такому випадку вони повинні сказати своє слово і вимагати реформування ісламу!” – слушно наголошує Бассама Тібі. [Tibi B. Islamische Zuwaderung. Die gescheiterte Integrarion. - S.293]

Ситуація значно змінилась у ХХ столітті – світ став єдиним. Існувати на позиціях шариату в сучасному європейському середовищі неможливо. Певно тому Пророк говорив, що Аллах буде кожні сто років надсилати мусульманам людину для модернізації ісламу, бо ж цінність ісламу – в змінах, в русі, в постійному духовному збагаченні. Поняття “євроіслам” з’явилося в Західній Європі внаслідок масової імміграції громадян мусульманських країн. Вона сприяла пошуку шляхів їх співіснування з місцевим населенням та швидкій євроінтеграції. Нині, на наш погляд це – майбутнє європейських мусульман.

Формування європейського ісламу знаходиться під контролем мусульманських країн. Завдяки фінансуванню, вони прагнуть впливати на релігійні і політичні погляди мусульман-європейців. Так, Саудівська Аравія відкриває по всій Європі свої мечеті і представництва Всесвітньої ісламської ліги. Туніс та Алжир фінансують будівництво культових споруд, фінансове забезпечення служителів (імамів), організацію різних центрів. В ряді європейських країн представники мусульманських держав мають можливість впливати і на прийняття політичних рішень. Марокко дуже уважно стежило за виборами до Ісламської ради у Бельгії та безпосереднім чином втручалось у справу підписання офіційної угоди між італійським урядом та організаціями італійських мусульман. Саудівська Аравія та Єгипет виявляють неабиякий інтерес до дебатів у Великобританії, а турецький уряд постійно здійснює тиск на владу Німеччини через свої офіційно зареєстровані етнічні об'єднання.

Іслам виконував важливу соціальну функцію в умовах середньовічної Аравії, але нині, багато заборон, обрядів втратили своє значення у європейському суспільстві. Сучасні перспективи розвитку ісламського віровчення, на наш погляд, можливі лише за рахунок модернізації й оновлення, врахування специфіки регіону поширення. Поняття „євроіслам” використовується як одна з форм виявлення нових інтелектуальних і потенціальних можливостей ісламу, спроба виробити оптимальну модель адаптації ісламу в умовах індустріального суспільства, ідеологічно зберігаючи мусульманську умму від руйнівного зовнішнього впливу, зі збереженням базових принципів віри. Новий термін викликає велику кількість відгуків – як позитивних, так і негативних, але він вже існує і зміцнює свої позиції в світовій науці. Однозначного, і більш менш узгодженого визначення поняття “євроіслам” поки ще немає, але всі науковці погоджуються з тим, що “європейський іслам” повинен стати альтернативою екстремізму і тероризму.

Тісна співпраця з європейським урядом та науковцями дозволить сприяти швидкій інтеграції мусульман в європейське суспільство. З цією метою створюються ісламські інститути, громадські центри, які готують імамів, проводиться суспільна робота з різними прошарками мусульманської спільноти. Саме такі заходи направлені на подолання ідеологічної прірви між християнами і мусульманами та задоволення духовних потреб мусульман Європи.

Іслам поступово виходить на арену соціально-політичного життя. Відбувається становлення “європейського ісламу” як сучасної, динамічної релігії на світовому політичному просторі. Проте ця релігія має й надалі розвиватися, модернізуватися, ставати більш гнучкою та мобільною. На наш погляд, мусульманське населення Європи є вагомим фактором у політичному житті і в перспективі його роль лише зростатиме. Відповідно до цього європейські мусульмани вимагатимуть змін як на соціальному, так і на політичному рівнях. Отже, перед європейськими країнами постає необхідність розробляти багатокультурні стратегії, враховуючи інтереси колишніх емігрантів, а також мусульманських країн – постачальниць емігрантів. У Європі постає проблема розвитку діалогу між мусульманами та суспільством. Проте останнім часом відносини загострились у зв’язку з масовими терактами, та проявами ісламофобії.

Колишній міністр внутрішніх справ Великобританії Джон Денхен наголошує: “Лондон ніколи не подолає екстремізм, якщо не буде враховувати інтереси і проблеми британських мусульман”. Необхідна тісна співпраця європейського суспільства з мусульманською спільнотою. І ми погоджуємося з рішенням третього позачергового самміту Організації Ісламська Конференція, де учасники одностайно наголосили про культивування конструктивного образу ісламу та будівництва спільної політики щодо трактування основних положень і законів ісламу. Лише працюючи в тандемі і спираючись на високий рівень політичної культури і толерантності європейців можна розраховувати на подолання соціально-політичних непорозумінь з мусульманами Європи.

Ми вважаємо, що європейському товариству слід усвідомити, що мусульманські громади є в кожному місті. І їх поява в європейських країнах не випадковість, і не тимчасове явище. В Європі проживає декілька поколінь колишніх емігрантів. Вони не зважаючи на своє походження, мають європейське громадянство та вважають себе справжніми європейцями. Тому налагодження контактів європейців з мусульманами, та мусульман з європейцями є життєво необхідним. Мусульмани в європейських країнах займають середній прошарок населення і виконують ті роботи, які не користуються попитом серед корінного населення. Тому суспільство, в якому вони живуть, повинне прагнути сприяти їх інтеграції та підняттю соціального статусу.

Анотація

В статті компаративно розглядається етимологія новітнього терміну “євроіслам” як однієї з форм виявлення нових інтелектуальних і потенційних можливостей ісламу. Досліджується становлення й розвиток “євроісламу” в сучасній Європі, завдяки чому доводиться, що дане поняття “євроіслам” має право на подальше існування в релігієзнавстві. Автор показує, що теоретики “євроісламу” намагаються виробити оптимальну модель адаптації ісламу в умовах індустріального суспільства, ідеологічно зберігаючи мусульманську умму від руйнівного зовнішнього впливу, зі збереженням базових принципів віри.

Abstract

In this article comparative considers etymology of modern term “euroislam” as a form of detecting of new intellectual implied potentials of Islam has been used. Its formation and development “euroislam” in contemporary Europe at the cost of has been studies. It has been proved that this term has the right to exist and to be used in religious science. The authors demonstrate which a theorists of “euroislam” attempts to elaborate an optimal model of Islam adaptation under industrial society safeguarding Moslem umm idologically against wrecked external influence as well as basic faith principles.